

ביקורת על הצעת חוק העונשין (תיקון – אחריות הורים), התשע"א-2011

עמיחי וסרטייל*

א. מבוא

הצעת חוק העונשין (תיקון – אחריות הורים), התשע"א-2011¹ נולדה על רקע התחושה הציבורית כי מתגברת האלימות בקרב ילדים ונוער. על-פי ההצעה, במקרים בהם קטין עבר עבירות מסוימות, יוטל על ההורה או האפוטרופוס של הקטין קנס בסכום של 1,000 ש"ח.²

המוטיבציה לתיקון המוצע היא השאיפה למציאת פתרון משפטי שיסייע בצמצום בעיית האלימות של בני נוער, תוך התמודדות עם הקושי האינהרנטי בענישת קטינים ובהעמדתם לדין בפרוצדורה הפלילית הרגילה.³ דברי ההסבר להצעה מבססים אותה על התפיסה העקרונית לפיה "החינוך אינו עניין של מה בכך, והוא בראש ובראשונה באחריות הורים. בשנים האחרונות עולה הטענה כי ההורים מהווים חלק פחות משמעותי בחיי ילדיהם ממה שהיה בעבר, לשיטתנו, יש לכך תרומה להאמרה החדה במעורבות בני נוער בתקריות אלימות". כך, ההצעה מתבססת על טענות סוציולוגיות ופסיכולוגיות כבדות משקל, שאינן טריוויאליות, מבלי שיינתן להן ביסוס או הסבר נוסף.

הצעת החוק אינה מבהירה מהו היקף האחריות המוטלת על ההורה ומה מקורה. לכאורה, עולה מלשון הצעת החוק, אשר אינה מכילה תנאים או סייגים כלשהם, וכן מדברי ההסבר, כי למעשה מדובר באחריות מוחלטת, במובן זה שמרגע שבוצעה עבירה על ידי ילד – ההורה שלו נושא באחריות בגין ביצוע העבירה, וזאת מבלי שנדרש להוכיח לגבי ההורה את יסודות העבירה או זיקה כלשהי למעשה.⁴ ואולם, אחריות כזו אינה עולה בקנה אחד עם עקרונות המשפט הפלילי וחוק העונשין הישראלי.

במישור הנורמטיבי ההצעה עשויה להוות בסיס לדיון מוסרי-תיאורטי מעמיק בשאלת ההצדקה להטלת אשמה על הורה בגין מעשה שבוצע ילדו. אולם, הערת חקיקה זו לא תכלול דיון כזה, אלא תתמקד בבחינת הצעת החוק והתאמתה לעקרונות המשפט הפלילי. הדיון בהערת חקיקה זו ייערך כדלקמן: תחילה, אצביע על אי-התאמה, העולה מקריאה ראשונית של ההצעה, עם

* המחבר הינו סטודנט לתואר שני במשפטים (במסלול למשפט ציבורי) בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, חבר מערכת "חוקים" של שנת תשע"ג-2013.

¹ 2935/18/9.
² נוסח הסעיף המוצע: "192א. (א) הורהו של קטין, בין אם חל עליו סייג הקטינות כאמור בסעיף 134 ובין אם לאו, שעבר עבירה לפי סעיף 186, דינו – קנס 1,000 שקלים חדשים. (ב) הורהו של קטין שעבר עבירה לפי סעיפים 191, 192, 193 (א), 193 (ב) ו-196, דינו – קנס 1,000 שקלים חדשים".

³ בדברי ההסבר מוסבר כי "מרבית הצעירים המעורבים בתגרות אינם ברי עונשין, או שלא מוגדרת בחוק עבירה המאפשרת טיפול בעניין זה". לעומת זאת, ההצעה אינה מוגבלת לקטינים שאינם ברי עונשין, ואף לא סביר להניח שרוב הקטינים המעורבים בתגרות אינם ברי עונשין – דהיינו לא מלאו להם 12 שנים. החוק המרכזי המסדיר את ההליך הפלילי ביחס לקטינים הינו חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א-1971.

⁴ בין היתר נאמר בדברי ההסבר: "בתיקון זה אנו מבקשים למסד את הקנס להורים כאמצעי ענישה שבחובה להוריהם של בני נוער שפשעו. על כן, מוצע זה לקבוע קנס של אלף שקלים חדשים להורים שילדיהם מעורבים בתקריות אלימות". אמנם מדובר לכאורה ב"עבירה שותקת", אולם ישנו קושי לפרש אותה כעבירה הדורשת מחשבה פלילית - ראו להלן בטקסט שסביב ה"ש 28. חשוב לציין כי כיום חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971 מסמיך את בית המשפט לנוער להטיל סנקציה כספית מסוימת על הורה בשל מעשה שעשה ילדו, לאחר שניתנה לו הזדמנות נאותה להשמיע טענותיו (סעיפים 26, 28, 29), אך בפועל נראה שצעד זה מתבצע רק במקרים בהם ההורה תרם תרומה מסוימת לביצוע העבירה. לעניין זה ראו אלי שרון "ההורים והקטין עובר החוק" פלילים ד 263, 277-278 (1993).

עקרון האשמה; לאחר מכן אציע שתי חלופות להצדקת הטלת אחריות מוסרית ופלילית על הורה בגין מעשה שביצע ילדו, ואבחן את האפשרויות ליישומן במישור המשפט הפלילי; לבסוף, אטען כי אף שעקרונות אחת החלופות עשויה להצדיק הטלת אחריות כאמור, היא דורשת התחשבות בשיקולים רלוונטיים נוספים אשר בפועל נעדרים מהצעת החוק הנוכחית.

ב. עקרון האשמה

המשפט הפלילי, שהינו הכלי המשפטי המשמעותי ביותר בידי המדינה, מופעל על מנת להגן על ערכים מוגנים הנחוצים לשם קיום תקין של חברה אנושית נורמטיבית.⁵ הרשעה בפלילים מטילה סטיגמה על המורשע,⁶ ולכן תנאי הכרחי להרשעה וממילא להטלת סנקציה פלילית, הוא קיומה של **אחריות מוסרית אישית**, בהתאם לעקרון האשמה לפיו, "**אין עבירה ללא אשמה**".⁷ סטייה מעקרון זה עשויה אף להוות פגיעה בכבוד האדם⁸ ולעורר שאלות חוקתיות.⁹

בהתאם לעקרון האשמה, על מנת להרשיע אדם בפלילים, יש להוכיח מעל לספק סביר את קיומם של היסוד העובדתי והיסוד הנפשי המוגדרים בעבירה. ואולם, נראה שעל פניה הצעת החוק המבקשת להרשיע בפלילים הורה¹⁰ בגין מעשי ילדו, אינה דורשת את הוכחת שני הרכיבים המהותיים האלו. ראשית, לא מוגדר רכיב התנהגותי כלשהו של הנאשם – ההורה,¹¹ ונראה כי התנהגות שבוצעה על ידי אדם אחר היא זו שמובילה להרשעה (כלומר, זוהי מעין עבירה נגזרת).¹² שנית, מההסדר המוצע לא ברור מהו היסוד הנפשי הנדרש לשם הרשעה ואף נוצר רושם כי אין דרישה ליסוד נפשי כלשהו. כך, מבחינה משפטית, לכאורה מוטלת על ההורה אחריות מוחלטת, והרי זו אינה קיימת כיום במשפט הפלילי הישראלי.¹³ לפיכך, מתעורר ספק רב ביחס לשאלה האם עבירה זו עשויה להלום את עקרונות היסוד של המשפט הפלילי.¹⁴

⁵ השוו: ש"ז פלר יסודות בדיני עונשין, 1 (1984) (להלן: "פלר").

⁶ ראו למשל ע"פ (י-ם) 4598/09 חסן נ' מדינת ישראל, בפסקה 18 לפסק-דין של השופט רביד (פורסם בנבו, 31.12.09) (להלן: "עניין חסן"); "הרשעה במסגרת המשפט הפלילי יש משמעות חברתית בהדבקת אות קין על מצחו של העבריין, אות שמלווה אותו לשארית חייו".

⁷ מרים גור-אריה, "אחריות מוחלטת לעבירות של "תקנת הציבור", גבורות לשמעון אגרנט 241, 248 (התשמ"ז); עקרון האוטונומיה והאחריות האישית של כל אדם למעשיו מתבטא אף במשפט העברי, ראו למשל יחזקאל יח 2: "בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה". עוד מקובל ביהדות כי ההורה נושא באחריות לחטאי ילדיו רק עד הגיעם לגיל בו הם אחראים למעשיהם, גיל 12 לבת וגיל 13 לבן. לדיון ביחס בין אחריות אישית לאשמה מוסרית, ראו דניאל סטטמן **דילמות מוסריות** 152 (1991).

⁸ מרים גור-אריה "סטיות מעקרון האשמה" מחקר משפט יג 129 (1996) (להלן: "סטיות מעקרון האשמה").

⁹ יהודית קרפ "המשפט הפלילי - יאנוס של זכויות האדם - קונסטרוקציונליזציה לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" הפרקליט מב 64, 84 (התשמ"ה).

¹⁰ זאת, להבדיל מהאפשרות החוקית הקיימת כיום, המאפשרת להטיל סנקציה כספית על הורה במסגרת הליך שיפוטי נגד הילד, כאמור לעיל בה"ש 4.

¹¹ על אף העקרון "אין עונשין על דברים שבלב" – "nullum crimen sine actu", לפיו אין הרשעה ללא התנהגות גלויה לעין. פלר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 31.

¹² כפי שיפורט להלן, ייתכן שהרכיב ההתנהגותי בעבירה יהיה מחדל של ההורה.

¹³ ייתכן וניתן להשוות את הטלת האחריות על הורה לאחריות נושא משרה בתאגיד לעבירות שביצע התאגיד- ראו לעניין זה ע"פ 3027/90 חברת מודיעים ביני ופיתוח נ' מדינת ישראל, מה(4) 364 (1990).

¹⁴ עקרון האשמה והעקרון לפיו "אין עונשין על דברים שבלב", הנזכרים לעיל; וכן - "כלל היסוד בדין הפלילי הוא כי כל אדם אחראי למעשיו ולתוצאות מעשיו, אך לא למעשי זולתו." (ע"פ 9647/10 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקה 9 לפסק-דין של השופט הנדל (פורסם בנבו, 3.1.13)); "אין עבירה ללא התנהגות מרצון" (ע"פ 4752/08 שולמן נ' מדינת ישראל, פסקה 13 לפסק-דין של השופט לוי (פורסם בנבו, 3.4.09)); בנוסף, אחריות כזו עשויה לעמוד בסתירה לחזקת החפות, וראו דן ביין "ההגנה החוקתית על חזקת החפות" עיוני משפט כב(1) 11 (1999). ואכן, מטעמים אלו נדחתה בארה"ב הטלת אחריות מוחלטת, שניתן לזהותה עם גישת האחריות החינוכית הכללית שתובא להלן. ראו **אחריות הורים לעבירות שבוצעו בידי ילדיהם הקטינים**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עמ' 9, www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02932.pdf (להלן: "אחריות הורים").

ביטוי אפשרי למודעותם של מציעי תיקון החוק לקושי הניכר בהטלת אחריות פלילית על ההורה ניתן למצוא בכך שהעונש המקסימאלי הקבוע בעבירה הינו קנס כספי, ולא עונש מאסר שיפגע בחירות ההורה. אמנם ריכוך הסנקציה מקהה את עוצמתה של הצעת החוק, אולם אין בכך לטשטש את העובדה כי מדובר בעבירה פלילית שמוצע להכלילה בחוק העונשין, על כל המשתמע מכך, ובסנקציה פלילית, שכן הקנס במקרה זה הוא עונשי ופלילי באופן מובהק.¹⁵

ג. הצדקות אפשריות להטלת אחריות פלילית על הורה

הקשיים בזיהוי היסוד העובדתי והיסוד הנפשי בעבירה המוצעת מעלים את הצורך להתחקות אחר כוונת המחוקק ולנסות ליישב את ההסדר החוקי המוצע עם העקרונות הבסיסיים של המשפט הפלילי, ובראשם עקרון האשמה. נראה שעל מנת לגשר על הפערים הללו, מבקש המחוקק להתבסס על ההנחה לפיה קיימת זיקה בסיסית ועמוקה בין הורה לילד. על-פי הנחה זו, להורה יש אחריות מסוימת למעשי ילדיו, אחריות זו מקימה אשמה מוסרית במקרה שהילד עבר עבירה, ואותה אשמה היא שמצדיקה את הסנקציה פלילית המוטלת עליו בגין עבירה שביצע הילד. הנחה זו אינה מובנת מאליה והיא עשויה לנבוע משתי תפיסות שונות בדבר הקשר והאחריות שבין ההורה למעשי הילד.

על-פי התפיסה הראשונה, כל עבירה שמבצע קטין נובעת מפגם בתהליך החינוכי, ובכך קמה אחריות, ואף אשמה מוסרית, להורה המופקד על חינוכו. גישה זו תכונה להלן "אחריות חינוכית כללית". על-פי התפיסה השנייה, כל הורה אחראי למעשי ילדיו מכיוון שהם נמצאים ברשותו ועליו להשגיח עליהם, ולכן במידה והוא כשל בכך והם ביצעו עבירה – הוא אחראי למעשה וראוי שיישא בתוצאות. להבדיל, דומה הדבר לאחריות שיש לאדם כלפי "דבר מסוכן" שברשותו.¹⁶ גישה זו תכונה להלן "אחריות מעשית ספציפית".

בדברי ההסבר להצעת החוק ניתן למצוא ביטויים שניתן לזהות אותם עם שתי הגישות. כך, נאמר כי "בבסיס הצעת החוק עומדת התפיסה החינוכית לפיה על ההורים לקחת אחריות ולהיות חלק פעיל בחיי ילדיהם" – כלומר אחריות שאינה מצומצמת לזמן ומקום וכך מתקרבת לאחריות חינוכית כללית;¹⁷ ואילו בהמשך נאמר – "לרבות ידיעה היכן נמצאים ילדיהם במהלך שעות הלילה, מה מעשיהם והאם הם מחזיקים כלי נשק העלולים לשמשם לרעה" – ובכך משתקפת דרישה הכוללת נסיבות מוגדרות יותר, בדומה לאחריות מעשית ספציפית. משהוצגו שתי החלופות, אבקש

¹⁵ להבחנה בין קנס אזרחי לקנס פלילי ראו בר"ע 277/82 נירוסה בע"מ נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(1) 826 (1983), בפסקה 6 לפסק-דין של השופט ברק נאמר כי "מקובלת עלינו ההבחנה בין 'קנס פלילי' מזה לבין 'קנס אזרחי' או 'קנס מינהלי' מזה. הראשון מהווה סנקציה בגין ביצועה של עבירה פלילית, האחרון מהווה אמצעי אזרחי או מינהלי לאכיפת החוק".
בשולי הדברים יוער כי ספק אם אכן קנס כספי הינו הסנקציה הפלילית המתאימה. ניתן לטעון שמקרים רבים של פשיעת נוער מתקשרים למצב סוציו-אקונומי קשה בבית ההורים וישנו קשר ישיר שבין אמצעים כלכליים לבין היכולת להשקיע בחינוך איכותי. בנוסף, עשויה לעלות בהקשר זה הטענה הכללית נגד קנס כספי אחיד, שכן מובן כי קנס בגובה 1,000 ש"ח יהווה סנקציה משמעותית מאד על הורים דלי-אמצעים אך לא יהיה אפקטיבי עבור הורים המשתייכים לעשירון העליון.
¹⁶ ראו סעיף 38 לפקודת הנזיקין, תשכ"ח-1968; ומובן שאין מקום להשוואת המשל לנמשל, בין היתר בשל האפשרות להשפיע מראש על אופן התנהגותו של ילד, אשר מודגשת בתפיסה הראשונה (גישת האחריות החינוכית הכללית).
¹⁷ ובדומה לכך, נכתב בהצעה כי "על מנת להגדיל את שותפות ההורים ומעורבותם בחיי ילדיהם, מוצע להטיל גם עליהם לשאת בתוצאות".

לבחון בקצרה את ההצדקה להטלת אחריות פלילית באופן שבו מנוסחת הצעת החוק, על-פי שתייהן.

1. אחריות חינוכית כללית

העבירה המוצעת אינה מתנה את הרשעת ההורה בחינוך לקוי (למשל, חינוך לנורמות פסולות) באופן שעשוי היה לתרום לביצוע העבירה על-ידי הילד.¹⁸ לפיכך, ניתוח העבירה המוצעת על בסיס אחריות חינוכית כללית מורה כי די במחדל שבאי-חינוכו של הילד בכדי לקיים את הרכיב ההתנהגותי.

אם נאמץ את ההנחה לפיה להורה ישנה אפשרות מעשית להשפיע באופן משמעותי על התנהגות עבריינית של ילדו, ייתכן וניתן יהיה לזהות במשפט הנוהג עבירות נגזרות שמזכירות באופיין את העבירה המוצעת, כגון: שידול, שבו מורשע אדם על תרומתו המנטלית לביצוע עבירה.¹⁹ אולם, הצעת החוק מבקשת ליצור עבירה, אשר בניגוד לעבירות נגזרות קלאסיות בהן הזיקה של הנאשם לביצוע העבירה נוצרת על ידי פעולה אקטיבית, הינה עבירה נגזרת מחדלית.²⁰

יתרה מזאת, ככל שאכן ייטען כי מדובר בעבירה חדשנית וייחודית של "שידול במחדל" – עדיין נוצרים פערים משמעותיים בין המשפט הפלילי לבין הצעת החוק. ככלל, על מנת "לפצות" על כך שבעבירת שידול (ואף שידול במעשה) היסוד העובדתי הינו דל, נקבעו בפסיקה תנאים הכרחיים נוספים לשם הרשעה בשידול. ואולם, אף שלאור זאת ראוי היה לדרוש את קיומם של התנאים הללו ביתר תוקף בעת יצירת עבירה של "שידול במחדל", אלו נעדרים מהצעת החוק.

כך, בעבירת שידול נדרש קיומו של **קשר סיבתי** בין השידול לעבירה, ולפיכך, על מנת להרשיע הורה נדרש להוכיח כי העבירה שביצע הילד נגרמה בשל התנהגות מסוימת של ההורה.²¹ הנחה כזו היא בעייתית ויש להעמידה במבחן הביקורת שלפיה מעשי הילד מושפעים מגורמים רבים (השפעה חברתית, מצב סוציו-אקונומי, אופי, מערכת חינוך ועוד) ולא רק מהחינוך שניתן לו על ידי הוריו.²² באשר ל**יסוד הנפשי**, לשם הרשעה בשידול נדרש להוכיח יסוד נפשי "כפול": מודעות של המשדל לפעולת השידול, וכן, כוונה של המשדל כי המשדל יבצע את העבירה.²³ החלת דרישה ליסוד נפשי דומה על העבירה המוצעת כמובן תעקר את הצעת החוק מתוכן ולכל הפחות תשנה אותה מיסודה, שכן ברור כי הכוונה המקורית לא הייתה להרשיע רק הורה שרצה בכך שילדו יבצע

¹⁸ מובן כי הצעה כזו היתה לגיטימית הרבה יותר בשל קרבתה לעבירת השידול, כמפורט להלן.
¹⁹ ייתכן וניתן היה להשוות את העבירה גם ל"ביצוע באמצעות אחר" המוגדר בסעיף 29(ג) לחוק העונשין, תשל"ח-1977 (להלן: "חוק העונשין"), אך נראה שזו חלופה פחות מתאימה, שכן "מבצע באמצעות אחר" מוגדר כ"אדם שתרם לעשיית המעשה על-ידי אדם אחר שעשאו ככלי בידיו". ראו דנ"פ 1294/96 **משולם נ' מדינת ישראל**, פ"ד נב(5) 1, פסקה 15-16 לפסק-דינו של השופט חשין (1998).
²⁰ **משפטים** טז 482 (תשמ"ו). סנג'רו אכן מעלה את האפשרות להצדיק הרשעה כזו, בפרט במקרים של היררכיה בין המשדל למבצע, אך מבהיר כי "הדעה הרווחת בקרב המשפטנים, הן בארץ והן בשיטות משפט אחרות, היא שנדרש מעשה אקטיבי כתנאי הכרחי להתגבשות השידול הפלילי"; לעניין הרשעה בשל מחדל ראו יצחק קוגלר "דרישת החובה לפעול בדיני המחדל הפלילי" **מחקרי משפט** כ 201 (2003) (להלן: "קוגלר"), ורע"פ 1007/05 **מדינת ישראל נ' בוחבוט** (פורסם בנבו, 1.9.08) (להלן: "עניין בוחבוט"), שם נאמר "עבירת רשלנות במחדל, שהיא זו הנדונה בענייננו, נתפסת כמחייבת קפדנות-יתר בהפעלת הנורמה הפלילית לעומת הרשלנות במעשה" (פסקה 17 לפסק-דינה של השופטת פרוקצ'יה).
²¹ "הקשר הסיבתי במחדל מתקיים, אם כן, כאשר היתה לאדם האפשרות והיכולת להתערב ולמנוע את התרחשות התוצאה המופיעה בהגדרת העבירה" – קוגלר, לעיל ה"ש 20, בעמ' 212.
²² ראו **אחריות הורים**, לעיל ה"ש 14, עמ' 14-15 והביקורת על יעילות ההצעה.
²³ ע"פ 8469/99 **אסקין נ' מדינת ישראל**, פ"ד נה(2) 65 (2001).

עבירה. ככל שהעבירה המוצעת תפורש כעבירת תוצאה מחדלית, קשיים אלו ברובם עדיין מתעוררים, כשבנוסף – לא ברור מהו מקור החובה לפעול.²⁴

על מנת להצדיק את העבירה המוצעת יש לטעון כי אחריות חינוכית כללית וקיומם של "יחסים מיוחדים" בין ילד להורה מהווים "פיצוי" על היעדרם של יסוד עובדתי בדבר התנהגות אקטיבית, דרישת היסוד הנפשי, וכן, דרישת הקשר הסיבתי ומקור החובה לפעול. אולם, טענה כזו הינה בעייתית הן במובן של יצירת עבירה חריגה בחוק העונשין והן במובן של סטייה מהדרישות הנגזרות מעקרונ האשמה.

בנוסף, לפי גישת האחריות הכללית, האשמה המוסרית בעבירה זו נובעת מהכישלון החינוכי של ההורה, והוא זה שמצדיק ענישה פלילית. הבעיה בכך היא שמדובר ב"אשמה" אמורפית, המשקפת מצב כללי שעשוי להימשך על פני תקופה ארוכה מאד (שלא ברור מתי החלה וכמה זמן נמשכה), ולא אשמה שנובעת מהחלטה אנושית מסוימת (פעולה או מחדל) או מקיומו של יסוד נפשי מוגדר בזמן נתון.²⁵ בין היתר, עולה השאלה האם על בסיס תפיסה זו ראוי להרשיע הורה שבעבר הזניח את חינוך ילדיו אך כיום משקיע בכך מאמצים רבים.

לפיכך, נראה שאחריות חינוכית כללית עשויה לשקף תפיסה פילוסופית, חברתית וחינוכית, אך בעייתית לתת לה ביטוי מעשי בשיטת משפט, ובפרט ליצור על בסיסה עבירה פלילית. במהותה, עבירה פלילית היא נורמה מוגדרת ותחומה,²⁶ והניסיון ליצור חפיפה בינה לבין אחריות חינוכית שמטבעה היא חסרת גבולות מוגדרים – נדון, ככל הנראה, לכישלון.

2. אחריות מעשית ספציפית

ביסוס ההצעה על אחריות מעשית ספציפית דורש צמצום של האחריות ההורית לזמן הספציפי שבו בוצעה העבירה על ידי הילד ובחינת קיומה של זיקה בין ההורה לילד ביחס לעבירה הספציפית שבוצעה. היסוד העובדתי בעבירה כזו הינו מחדל של היעדר פיקוח של ההורה על הילד בזמן נתון, אשר איפשר את ביצוע העבירה על ידי הילד. על-כן, נותר לברר מהו היסוד הנפשי שניתן וראוי לדרוש לשם הרשעה בעבירה כזו.

²⁴ ראו קוגלר, לעיל ה"ש 20, בעמ' 201; לא למותר לציין כי הנוסח המוצע של העבירה שונה מניסוחה של עבירת תוצאה קלאסית ("הגורם לתוצאה X – דינו..."). הקושי המהותי בטענה זו הינו שאדם אחר ביצע את העבירה בפועל, ולכן נכון יותר לראותה כעבירה נגזרת ולא לסווג אותה כעבירת תוצאה.²⁵ מאידך ניתן לטעון כי ישנן עבירות רשלנות אשר מבוססות אף הן על מצב תודעתי מתמשך של מודעות לקיומו של מחדל מסוים, כגון גרם מוות ברשלנות, בנסיבות מסוימות. השווא: עניין **בוחבוט**, לעיל ה"ש 20, וכן עניין **סון**, לעיל ה"ש 6. בסופו של יום נמנעו בתי המשפט מלהרשיע במקרים אלה מנהלי בתי ספר בגרם מוות ברשלנות, על אף קיומו של מחדל מתמשך מצידם. השוואת אחריות הורה לאחריות בעל תפקיד במוסד חינוכי עשויה להעלות תובנות מעניינות נוספות.
²⁵ מאידך ניתן לטעון כי ישנן עבירות רשלנות אשר מבוססות אף הן על מצב תודעתי מתמשך של מודעות לקיומו של מחדל מסוים, כגון גרם מוות ברשלנות, בנסיבות מסוימות. השווא: עניין **בוחבוט**, לעיל ה"ש 20, וכן עניין **סון**, לעיל ה"ש 6. בסופו של יום נמנעו בתי המשפט מלהרשיע במקרים אלה מנהלי בתי ספר בגרם מוות ברשלנות, על אף קיומו של מחדל מתמשך מצידם. השוואת אחריות הורה לאחריות בעל תפקיד במוסד חינוכי עשויה להעלות תובנות מעניינות נוספות.
²⁶ כפי שמתחייב, בין היתר, מעקרונ החוקיות, הדורש כי החוק יכלול "הגדרה מפורטת של האיסור, כך שהציבור ידע באורח המדויק ביותר אילו הם דפוסי ההתנהגות שעליו להימנע מהם, תוך ביטחון שכל התנהגות אחרת היא מותרת מבחינת דיני העונשין." פלר, לעיל ה"ש 5, בעמ' 19. בהקשר זה יוער כי ישנן תורות-משפט שספק אם יתארו את הסעיף המוצע כ"חוק", בטענה שהוא כולל סנקציה ללא נורמה.

בענייננו, כאמור, לשון ההצעה ודברי ההסבר יוצרים רושם שמדובר בהרשעה ללא יסוד נפשי כלל – דהיינו אחריות פלילית מוחלטת.²⁷ ככלל, נקודת המוצא הינה ש"עבירה שותקת" דורשת **מחשבה פלילית**²⁸ – נדרשת מודעות בפועל לביצוע העבירה על ידי הילד, או לכל הפחות, לאפשרות הזו. אולם, רוח הצעת החוק משקפת כוונה להטלת אחריות רחבה על ההורה, ולכן לא ברור האם אמנם כוונת ההצעה היא לקבוע דרישה לקיום מחשבה פלילית, בפרט כאשר לכאורה ניתן היה להציב רף נמוך יותר להרשעה ולקבוע בעבירה יסוד נפשי של **רשלנות**.²⁹ על כל פנים, גרסה כזו של עבירה פלילית, הכוללת דרישה למודעות בפועל, עשויה להלום את עקרונות המשפט הפלילי, כשהרכיב ההתנהגותי הינו, כאמור, המחדל שבהיעדר הפיקוח על הילד, והיסוד הנפשי הוא מודעות ההורה, בכח או בפועל, לכך שילדו עשוי לבצע את העבירה, בזמן שלא פיקח עליו. בכך, יכולה להשתקף תפיסת **אחריות ספציפית מצומצמת** – אחריות שאינה גורפת אלא מותנית בנסיבות העניין, בהתנהגות ההורה ובקיום יסוד נפשי, ולא מטילה עליו אחריות באופן אוטומטי.³⁰

גרסה מרחיבה יותר של אחריות הורית פלילית יכולה להתבטא ביצירת עבירת **אחריות קפידה**.³¹ עבירה כזו תתבסס על חזקה לפיה בכל מקרה שילד ביצע עבירה מסוימת – ההורה הפר את חובתו הכללית לפקח עליו ולמנוע זאת. בהנחה שהעבירה נועדה להרחיב ככל האפשר את אחריות ההורה, הרי שה"יתרון" (מנקודת המבט של המחוקק) ביצירת עבירה כזו הינו העברת הנטל לנאשם, שנדרש להוכיח כי "עשה כל שניתן למנוע את העבירה",³² ובכך נחסך לתביעה הצורך להוכיח את קיומו של יסוד נפשי. ספק רב האם לחזקה כזו יש ביסוס עובדתי מספק, אך בכל מקרה, ייתכן וניתן יהיה להצדיקה מכח שיקולי מדיניות (כגון: תפיסת אלימות הנוער כ"מכת מדינה").

בדומה לכך, הצעה לקביעת אחריות קפידה של הורים הונחה לאחרונה על שולחן הכנסת תחת הכותרת **הצעת חוק העונשין (תיקון – בריונות ותקלות לציבור), התשע"ב-2012**.³³ בהצעה זו מוצע, בין היתר, תיקון סעיף 186 לחוק העונשין כך שיקבע בו כי " (1) הורה לקטין חייב לפקח ולעשות כל שניתן, בנסיבות העניין, למניעת החזקת אגרופן, סכין או אולר בידי הקטין מחוץ לביתו; המפר חובה זו, דינו – מאסר חודש או קנס; (2) החזיק קטין אגרופן, סכין, או אולר, מחוץ לביתו, חזקה היא כי הורה הקטין הפר את חובתו האמורה בסעיף קטן (א), אלא אם כן הוכיח כי עשה כל שניתן כדי למלא את חובתו".³⁴

²⁷ ראו גם לעיל ה"ש 4.

²⁸ ס' 19(1) לחוק העונשין.

²⁹ על הבעייתיות שבקביעת רשלנות כיסוד נפשי לשם הרשעה בפלילים ראו "סטיות מעקרון האשמה", לעיל ה"ש 8, בעמ' 130.
³⁰ בדומה, הדין בארה"ב מטיל אחריות פלילית על הורה רק במידה והתנהגותו תרמה לביצוע העבירה, במעשה או במחדל. כך למשל, סעיף 272(a) בקוד הפלילי של קליפורניה, מטיל סנקציה על מעשה או מחדל של מבוגר שתרם לביצוע עבירה על ידי קטין. לעניין זה נקבע כי –

"For purposes of this subdivision, a parent or legal guardian to any person under the age of 18 years shall have the duty to exercise reasonable care, supervision, protection, and control over their minor child".

להרחבה ראו **אחריות הורים**, לעיל ה"ש 14, בעמ' 9-10.

³¹ בניסוחה הקיים, לא ניתן לטעון שזהו תוכן ההצעה, לאור הנראות סעיף 22(א) רישא לחוק העונשין הקובעת כי "אדם נושא באחריות קפידה בשל עבירה, אם נקבע בחיקוק שהעבירה אינה טעונה הוכחת מחשבה פלילית או רשלנות". כלומר, יצירת עבירה חדשה של אחריות קפידה דורשת שהמחוקק יצהיר על כך במפורש.

³² ס' 22(ב) לחוק העונשין.

³³ 4357/18/9, הונחה על שולחן הכנסת ביום י"ד בסיוון התשע"ב – 4.6.12.

³⁴ בדברי ההסבר נאמר כי "מטרת הצעת החוק להביא, בין היתר, להגברת הפיקוח מצד ההורים ולמנוע מהקטינים, ככל הניתן, את הגישה לסכינים ואת הקלות הבלתי נסבלת שיש כיום ברכישת סכינים ובשימוש המבוצע בהם, זאת באמצעות הרתעה בקנס או במאסר".

בהקשר זה יצוין כי בעבר נדונה בבג"ץ עתירה כנגד צו שהוצא על ידי המפקד הצבאי ביהודה ושומרון,³⁵ אשר הטיל על הורים אחריות למעשי ילדיהם בתנאים מסוימים.³⁶ בפסק הדין בעניין זה ניתן ביטוי לעמדה שהוגדרה כאחריות מעשית ספציפית, כאשר נפסק כי הצו חוקתי מכיוון שהוא מאפשר להטיל סנקציה על ההורה אך ורק במקרים שזה הפר את חובתו להשגיח על ילדיו ולפקח על מעשיהם.³⁷

היבט נוסף שמקשה על אימוץ גישת האחריות הכללית, עולה מן ההשוואה לדיני הנזיקין. אחריות נזיקית הינה אחריות "פחות חמורה" מאחריות פלילית,³⁸ ועדיין – לא מוטלת אחריות מוחלטת על הורה למעשי ילדיו, וההורה נושא באחריות רק כאשר מוכחת התרשלות.³⁹ כלומר, יצירת אחריות מוחלטת פלילית והותרת הדרישה להוכחת רשלנות לשם קביעת אחריות נזיקית תוביל לחוסר קוהרנטיות בסוגיית האחריות ההורית.

ראוי לציין בהקשר זה פסק-דין מן העת האחרונה, בו נדונה בקשת רשות ערעור, שהוגשה על ידי בעל רכב, על החלטה לפיה ייאסר שימוש ברכב עקב נהיגה בשכרות של בנו.⁴⁰ על אף שהאב הזהיר את בנו טרם הנסיעה "שימנע מלעבור כל עבירה ושינהג כחוק", נפסק שהוא לא עמד בנטל ולא "עשה כל שביכולתו כדי למנוע את העבירה" של נהיגה בשכרות ברכבו.⁴¹ השופט ג'ובראן אף מעלה בפסק דינו את האפשרות כי חובתו של ההורה הינה "לוודא במצבים אלו ברצינות וביסודיות כי ישנו נהג תורן שלא ישתה. אפשר אף שההורה יידרש לרף גבוה יותר, דוגמת וידוא עם הנהג התורן בסיום הביטוי ובטרם הנהיגה ברכב, כי לא שתה אלכוהול". על פניו ניתן לטעון כי פסק הדין למעשה מאשר הטלת סנקציה על הורה בשל חטאי בנו, אך טענה זו נדחתה על ידי בית המשפט בנימוק ש"המבקש אחראי, על-פי הנסיבות שהוכחו, על מחדליו-שלו ולא על מעשיו של בנו".⁴² חשוב להבהיר כי בעניין זה ההורה לא הועמד לדין ולא היה נאשם בשום שלב ועונשו נבע מכך שהסנקציה הקבועה בפקודה הוחלה על הרכב שבבעלותו. כלומר, הזיקה בין ההורה לילד במקרה זה אינה נובעת מקשר ההורות, אלא מכך שההורה הינו בעל הרכב. עם זאת, ועל אף

³⁵ בג"ץ 591/88 טאהה נ' שר הביטחון, פ"ד מה(2) 045 (1991) (להלן: "עניין טאהה"); צו בדבר השגחה על התנהגות קטינים (הטלת ערובה) (הוראת שעה) (יהודה והשומרון) (מס' 1235), תשמ"ח-1988.

³⁶ הצו קובע מנגנון של תשלום ערובה על ידי קטין שפגע בסדר הציבורי או בביטחון האזור. בסעיף 3(א) לצו נקבע: "שוכנע בית המשפט כי קטין שניתנה לגביו ערובה לפי סעיף 2, עשה בתקופת הערובה מעשה שאלמלא היה קטין היה נושא בגינו באחריות פלילית בגין העבירה ושיש בו כדי לפגוע בסדר הציבורי או בביטחון האזור, יראו את ההורה כאילו לא מנע את הקטין לעשות מעשה נוסף כאמור, ורשאי בית המשפט לבקשת תובע צבאי, לצוות על מימוש הערובה, כולה או חלקה, אלא אם כן הראה ההורה, להנחת דעתו של בית המשפט, כי עשה את כל הדרוש כדי למנוע מהקטין לעשות מעשה נוסף כאמור." בשל קוצר היריעה לא אתייחס למאפייניו של מנגנון כזה, אך ציינתי כי הוא מהווה חלופה ראויה לדין, גם בהקשר של בעיית אלימות הנוער בישראל.

³⁷ עניין טאהה, לעיל ה"ש 35, בפסקה 12 לפסק-דינו של השופט לוי: "אין ההורה נענש על עבירת ילדו, ואין הצו מטיל על ההורה 'אחריות שלוחית' למעשי בנו, שכן אין מעשי הילד מיוחסים להורה. על ההורה מוטלת, כאמור, חובה עצמאית של השגחה, ואם מתממשת הערבות שהפקיד, אין זה בעל מעשה העבירה שביצע הילד, אלא בשל כך שההורה הפר את חובתו שלו. מכאן שאין הצו סותר את העיקרון שאיש בשל עבירתו יענש".

³⁸ ראו עניין בוחבוט, לעיל ה"ש 20, בפסקה 12 לפסק-דינה של השופט ברלינר: "במישור הפלילי, יש להחמיר בקביעת רמת הזהירות הנדרשת, כמו גם במידת הסטייה ממנה, ביחס למקובל בעולות הרשלנות במישור האזרחי. מערכת השיקולים, האינטרסים והערכים שיש שקלל לצורך קביעת רמת הזהירות והפרתה אינם חופפים לחלוטין בשני המישורים.", וכן, בהמשך שם.

³⁹ ר"פ 290/68 אריאלי נ' צינק, פ"מ כב(2) 645, 648 (1968): "אין בחוק שלנו אחריות שלוחית כללית של הורים בתור שאלה לרשלנות ילדיהם. אבל הם חבים חובת זהירות ישירה של השגחה על מעשי ילדיהם שלא יזיקו, לפי מידת הזהירות הרגילה של הורה סביר"; ת"א 2501/54 וינשטיין נ' ישראל, בפסקה 6 לפסק דינו של השופט גבזון: "התביעה טוענת שהורים חייבים להשגיח על בניהם שעה שעה, השגחה מסוג זה יכולה למנוע כל מעשי נזק פוטנציאליים... נראה לי שמסיבות המקרה לא היתה על הנתבעת חובה שכזאת. נכון אמנם שילד שאין עין פקוחה עליו עלול להזיק אולם יש תמיד להתחשב במסיבות העניין"; ראו גם ת"א (מחוזי חיפה) 1225/90 כהן נ' ניר (פורסם בבב), ניתן ביום 14.11.93.

⁴⁰ למשפט משווה בעניין אחריות נזיקית ראו אחריות הורים, לעיל ה"ש 14, בעמ' 6-8.
⁴¹ רע"פ 1286/11 אמברם נ' מדינת ישראל (זמן באתר מערכת בתי המשפט, ניתן ביום 16.10.12) (להלן: "עניין אמברם").

⁴² כדרישת סעיף 57(ב)(2) לפקודת התעבורה. בפסק הדין נקבע כי "ניתן היה למשל לוודא כי ימצא נהג תורן שלא שתה. זוהי אינה דרישה מופרזת".

⁴² עניין אמברם, לעיל ה"ש 40, בפסקה 20 לפסק-דינו של השופט סולברג.

שבפסק הדין המרכזי אין התייחסות להקשר של יחסי הורה-ילד, נדמה כי הרף הגבוה של הדרישה נובע גם מאופיים של יחסים אלו, המצויים ברקע הדברים.⁴³

לאור האמור בפרק זה, נמצא כי ישנו קושי משמעותי בהטלת אחריות פלילית על בסיס אחריות חינוכית כללית, בעוד שאין מניעה עקרונית לעשות זאת על בסיס אחריות מעשית ספציפית. ואולם, להלן אבקש לטעון כי ניסוחה הגורף של הצעת החוק מורה גם על אי-התאמתה לגישת האחריות הספציפית.

ד. הבחנות רלוונטיות הנעדרות מהסדר המוצע

הטענה המרכזית בהקשר זה הינה כי ככל שתאומץ תפיסת האחריות הספציפית, נראה כי חסרה בהצעה התייחסות לנסיבות רלוונטיות נוספות שיפורטו להלן: גיל הקטין, אופי העבירה המבוצעת על ידי הילד ומועד ביצועה. כלליות הצעת החוק והיעדר התייחסות לפרמטרים הפרטניים האמורים, מקשה לראות אותה כמשקפת את גישת האחריות הספציפית, ועל-כן שב ומתעורר הקושי בהתאמתה לעקרונות המשפט הפלילי.

ביחס לגיל הקטין, ההצעה לא מבחינה בין ילד בגיל שנים-עשרה לבין נער בגיל שבע-עשרה.⁴⁴ אכן על-פי גישת האחריות החינוכית הכללית, על פניו אין טעם להבחין בין קטינים בגילאים שונים, שכן כל עבירה בכל גיל עשויה לבוע מליקויים בחינוך ולכן ניתן להטיל אשמה על ההורה. ואולם, כפי שביקשתי להראות, אין מקום לקבלת גישה זו במסגרת המשפט הפלילי. לעומת זאת, אם נבחן את סוגית גיל הקטין מנקודת המבט של גישת האחריות הספציפית, הרי שהסדר המוצע צריך לתת משקל להבדלי הגילאים. ככל שהילד בוגר יותר, הטלת אחריות על ההורה בשל אי-פיקוח על מעשיו הינה בעייתית יותר. כאשר הילד יותר עצמאי, הן מבחינת התפתחות רצון חופשי והן מבחינת יכולת מעשית, פחות ניתן לפקח עליו ויותר קשה להגביל אותו. בהתאם לטיעון זה, לגיטימי יותר להעניש הורה מכיוון שלא השגיח על מעשיו של ילד בן שנים-עשרה מאשר הורה שלא פיקח על התנהגותו של ילד בן שבע-עשרה, למשל.⁴⁵

קביעת הגיל אשר עד אליו ההורה אחראי מבחינה מעשית למעשי ילדיו היא מורכבת, תלויה בשיקולים חברתיים ומשתנה בהתאם לרוח התקופה. בכל מקרה, הקביעה תהא שרירותית ולא תתאים לכל מקרה. על אף הסתייגויות אלו ייתכן וניתן להציע במצב החברתי-חינוכי-תרבותי הקיים, את גיל שש-עשרה, ולא שמונה-עשרה, כגיל המקסימום לעניין אחריות פלילית של הורה על

⁴³ ראו, למשל, פסקאות 17 ו-20 לפסק-דין של השופט סולברג; הטרמינולוגיה בפסק-דין של השופט ג'ובראן הבוחר להשתמש במונח "הורה" (ולא "בעל הרכב") וכן פסקי הדין בערכאות הנמוכות.

⁴⁴ במקרים שהילד נמצא מחזיק אגרופן או סכין, תחול האחריות על ההורה גם כאשר הילד מתחת לגיל 12.
⁴⁵ הצעת חוק מקבילה לזו הנדונה כאן, אשר גובשה על ידי חבר הכנסת ישראל חסון, הציעה להטיל סנקציה על הורה רק בשל עבירה שביצע ילד מתחת לגיל 12 (אחריות הורים, לעיל ה"ש 14, בעמ' 1). הצעה זו משתלבת טוב יותר בדין הקיים, שכן לפיה עד גיל 12 אחריות פלילית מוטלת רק על ההורה (בנסיבות מסוימות) ולאחר מכן – רק על הילד, וכך נשמר, במידה מסוימת, עקרון האחריות האישית.

מעשי ילדו. במציאות הקיימת, נוכח עצמאותו של נער מעל גיל שש-עשרה, פחות סביר לדרוש מהורה לפקח על מעשיו בכל רגע נתון.⁴⁶

באשר לאופי העבירות, על-פי הצעת החוק ניתן להטיל קנס על ההורה במקרה שילדו עבר אחת מהעבירות הבאות: החזקת אגרופן או סכין;⁴⁷ תגרה במקום ציבורי;⁴⁸ איזמים;⁴⁹ שכרות המובילה להפרת סדר, או החזקת נשק בשכרות;⁵⁰ השחתת פני מקרקעין.⁵¹ בדברי ההסבר נאמר כי ההצעה נועדה "למנוע מקרי אלימות וונדליזם המבוצעים על ידי בני נוער, שבמקרים רבים משוטטים בלילות ללא מטרה, משתכרים וגורמים נזקים לסביבתם". נראה כי עבירות ספציפיות אלו נבחרו ראשית בשל הסכנה הנשקפת מהן לציבור ולסדר הציבורי, ושנית, בשל שכיחותן והקושי לייצר ענישה אפקטיבית ביחס אליהן.

בדומה לסוגיית הגיל, גם בהקשר זה, לפי גישת האחריות הכללית אין הגבלה על אופי העבירות שההורה אחראי עליהן וניתן להטיל את האחריות על ההורה בשל כל עבירה שבוצעה על ידי ילדו. לעומת זאת, ככל שההצעה מבוססת על גישת האחריות המעשית הספציפית, נראה שראוי לבחון את אופי העבירה. כך, למשל, יש להבחין בין עבירה בעלת מאפיינים מתמשכים, המתפרשים על משך זמן, כגון החזקת סכין שביחס אליה ניתן לצפות מהורה סביר להיות מודע לה ולמנוע את קיומה,⁵² לבין עבירה שבוצעה בפעולה יחידה ומקרית כגון ונדליזם, וזאת מכיוון שקשה לצפות שהוא ישיגח על ילדיו בכל רגע נתון.

הבחנה נדרשת נוספת היא לגבי מועד ביצוע העבירה. נראה שיש להבחין בין עבירה שבוצעה בשעות הערב (או במהלך שעות היום המוקדמות יותר) לבין עבירה שבוצעה בשעת לילה מאוחרת. שכן, בשעות הערב (ובוודאי במהלך שעות היום המוקדמות יותר) לגיטימי שבני נוער יהיו מחוץ לבית, בעוד בשעת לילה מאוחרת לא מקובל, או לכל הפחות לא רצוי, שבני נוער "יסתובבו" בחוץ וראוי שההורה היה מונע מראש את הסיטואציה שאפשרה את ביצוע העבירה. אף שדברי ההסבר רומזים לכך בהתייחסם לבני נוער ה"משוטטים בלילות ללא מטרה", ההצעה, בניסוחה הנוכחי, מטילה אחריות על ההורה גם אם ילדו ביצע מעשה ונדליזם בשעת צהריים מוקדמת או השתתף בתגרה בזמן שהיה, או אמור היה להיות, בבית הספר.

מנגנון משפטי אפשרי להענקת משקל ראוי לפרמטרים הללו (גיל, אופי העבירה ומועד ביצועה), הינו קביעה שביצוע עבירות מסוימות, בזמנים מסוימים ועל-ידי ילד עד גיל מסוים, מקים חזקה לפיה ההורה אמור היה להיות מודע לאפשרות ביצוען.

⁴⁶ גיל 16 הוא גם גיל הזכאות להנפקת תעודת זהות כך שניתן לראות בכך גושפנקא משפטית לעצמאות מסוימת בגיל זה.

⁴⁷ ס' 186 לחוק העונשין.

⁴⁸ ס' 191 לחוק העונשין.

⁴⁹ ס' 192 לחוק העונשין.

⁵⁰ ס' 193 לחוק העונשין.

⁵¹ ס' 196 לחוק העונשין.

⁵² השוו: עניין וינשטיין לעיל ה"ש 39, בפסקה 5: "אין אני מקבל את דבריה של הנתבעת בנידון זה וברי לי שמכל מקום ידעה היא על מציאות אקדח ביד בנה."

ייתכן כי שיקול זה עמד גם הוא לעיני מנסחי הצעת חוק העונשין (תיקון – בריונות ותקלות לציבור), התשע"ב-2012, הנזכרת לעיל.

ה. סיכום

בהערת חקיקה זו ביקשתי להטיל ספק בדבר עמידת ההסדר החוקי המוצע בעקרונות המשפט הפלילי, ובראשם עקרון האשמה. בניסיון להצדיק הטלת אחריות מוסרית על הורה בגין מעשי ילדיו, הוצגו ונותחו שתי חלופות: אחריות חינוכית כללית ואחריות מעשית ספציפית. אולם, נמצא כי קשה לבסס את הצעת החוק על אחריות כללית, וכי גם ניסיון לבסס את ההצעה על רציונאל של אחריות ספציפית, מעורר קשיים, שכן היא כללית ורחבה מדי וחסרות בה הבחנות והבהרות מסוימות, ובהן שלושת הפרמטרים שהוצגו.

על אף הקשיים שבהצעת החוק הנדונה, אין בביקורת זו בכדי לשלול אפשרות עקרונית לגבש הצעת חוק מאוזנת יותר לשם השגת התכלית הרצויה, היא הגברת האחריות ההורית. הצעה כזו עשויה להתבסס על אחריות מעשית ספציפית, תוך התייחסות לשיקולים המפורטים לעיל, וליצור חזקה הניתנת לסתירה לעניין היסוד הנפשי (עבירת "אחריות קפידה"). יחד עם זאת, יש להיות מודעים לכך שכל חקיקה מסוג זה מהווה חדירה של עולם המשפט הפלילי אל אחד מהתחומים האישיים ביותר – תחום החינוך ההורי. מעורבותה של שיטת המשפט הישראלית בתחומים פנימיים של חיי המשפחה נמצאת במגמת עליה. המשפט כבר "לא נעצר על סף דלת הבית המשפחתי",⁵³ וניתן למצוא ביטויים לכך בדיני החוזים,⁵⁴ בתביעות נזיקיות שמגישים ילדים נגד הוריהם⁵⁵ ובתחומים נוספים.⁵⁶ הצעת החוק עשויה להיות צעד נוסף בדרך ל"משפטיזציה" של התא המשפחתי, שכן למעשה היא משקפת סנקציה פלילית שמוטלת עקב כשלון חינוכי, וכלל לא ברור שזהו מתפקידיו של המשפט ושיתרונו של הליך כזה גוברים על החסרונות שהוא מביא עימו.⁵⁷

⁵³ ע"א 5258/98 פלונית נ' פלוני, פ"ד נח(6) 209 (2004).

⁵⁴ שם.

⁵⁵ ראו למשל ע"א 2034/98 אמין נ' אמין פ"ד נג(5) 69 (1999), בה התקבלה תביעה של ילדים נגד אביהם בטענה שהפר את חובתו לדאוג לצרכיהם ולהתפתחותם.

⁵⁶ ראו למשל פרשת נחמני המפורסמת - ד"א 2401/95 נחמני נ' נחמני, פ"ד נ(4) 661 (1996); ראו גם בג"ץ 7245/10 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' משרד הרווחה, (פורסם בנבו, 4.6.13), אשר עוסק בסוגיית חוקתיותו של תיקון מס' 113 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995, בדבר התניית קצבאות ילדים בביצוע חיסונים. לעניין הפגיעה באוטונומיה ההורית ראו בפרט פסקה 44 ואילך לפסק-דין של השופט ארבל.

⁵⁷ רמזים לכך ניתן למצוא גם בפסק-דינו של השופט ג'ובראן בעניין אמברם, לעיל ה"ש 40: "לגישתי, כלל קשיח שכזה ספק אם יתרום בפועל לוודאות המשפטית, ויהיה בבחינת פורמאליזציה יתר של יחסי הורים וילדיהם... טוב יעשו הורים אם יפנימו את חובתם המוסרית והחוקית למנוע נהיגה שלא כדן ברכבם, ובתי משפט לא יידרשו לסוגיה לאחר שבוצעו העבירות, שמובילות לא פעם לאבדן חיי אדם."

אחריות הורים, לעיל ה"ש 14, בעמ' 5: "מדיניות משרד הרווחה היא כי אין מקום להטיל על הורים אחריות למעשים פליליים של ילדיהם או להענישם נוכח קשייהם וכישלונם בתפקודם כהורים. תחת זאת מדגישים גורמי הרווחה את הצורך לסייע להורים בדרכים שונות על-מנת להכשירם להתמודדות טובה יותר עם ילדיהם במסגרת של מערכת טיפולית-שיקומית רחבה". לאפשרויות מעשיות בתחום זה, ראו שם, בעמ' 12, ולתופעות לוואי שליליות ראו שם, בעמ' 16-17.